

จาก “ประวัติศาสตร์ชาติ” สู่ “ประวัติศาสตร์ประชาคมอาเซียน”: ศึกษากรณีประวัติศาสตร์ไทย ในมิติที่มีต่อความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน

ดร. อุดมพร วีระวิริยะกุล¹

บทคัดย่อ

ตลอดระยะเวลา 5 ทศวรรษของการก่อตั้ง “อาเซียน” ทำให้ประเทศสมาชิกในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ต่างมองเห็นความสำคัญและความจำเป็นต่อการสร้างความร่วมมือในการพัฒนา โดยมีเป้าหมายร่วมกัน คือ การสร้างความมั่นคงและความมั่งคั่งให้กับภูมิภาคแห่งนี้ จึงเป็นที่มาของแนวคิดการสร้าง “ประชาคมอาเซียน” ขึ้นมาร่วมกัน เพื่อหลอมรวมให้ประเทศที่มีความต่างทางเชื้อชาติ วัฒนธรรม อุดมการณ์ทางการเมือง และความทัดเทียมกันทางเศรษฐกิจ ให้สามารถร่วมกันพัฒนาเพื่อสร้างโอกาสและความเท่าเทียมกัน แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า ตลอดระยะเวลาของการพัฒนาที่ผ่านมา ได้แสดงให้เห็นว่า ประเทศในอาเซียนเน้นการพัฒนาที่มุ่งการแข่งขันระหว่างกัน มากกว่าที่จะเป็นการร่วมมือและช่วยเหลือกัน นั่นเป็นเพราะอุปสรรคสำคัญ คือ ความไม่ไว้วางใจกัน ซึ่งส่วนหนึ่งเกิดจากอคติที่มีต่อกัน โดยเฉพาะอคติทางประวัติศาสตร์ ดังนั้น บทความฉบับนี้ จึงต้องการวิเคราะห์และชี้ให้เห็นความสำคัญของผลกระทบของกระแสชาตินิยมที่มีต่อการวางโครงสร้างประวัติศาสตร์ชาติ โดยเฉพาะในกรณีศึกษาประวัติศาสตร์ไทยในมิติที่มีต่อความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้าน ซึ่งได้นำไปสู่การสร้างอคติและความไม่ไว้วางใจกัน รวมถึงการแนวคิดในการแก้ไขเพื่อนำไปสู่การอภิปรายต่อไป

คำสำคัญ: ประชาคมอาเซียน, ประวัติศาสตร์ชาตินิยม, ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม, พลเมืองอาเซียน

Abstract

During the whole period of five decades of the establishment of “ASEAN”, all member states in Southeast Asian have realized the significance and necessity of cooperation to lead to development. With the target of bringing the stability and prosperity for this region, ASEAN members implemented the focal idea of the establishment of “ASEAN Community” to integrate countries that are different in race, culture, political ideology, and economical equality, to be able to altogether develop to create opportunities and equality. However, it notices that since ASEAN has been launched, it is revealed that ASEAN member states have emphasized on development by competition instead of cooperation and support each other country as it should be. This problem is caused by ‘distrust’. One reason that leads to this feeling is prejudice, especially ‘historical prejudice’. Thus, this article aims to analyze and point out an impact of nationalism on writing a plot of national history, especially, studying Thai history in a frame of

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร

relationship with her neighboring countries, leading to prejudice and mistrust. This article also aims to propose some ideas for further discussions.

Keyword: ASEAN Community, History of Nationalism, A History of Cultural History, ASEAN People

บทนำ

นับตั้งแต่การก่อตั้งอาเซียนเมื่อวันที่ 8 สิงหาคม ค.ศ. 1967 โดยเริ่มจากสมาชิก 5 ประเทศ คือ ไทย อินโดนีเซีย มาเลเซีย ฟิลิปปินส์ และสิงคโปร์ ที่วังสราญรมย์ ภายใต้ปณิญาญากรุงเทพฯ (Bangkok Declaration) จากจุดเริ่มต้นนั้นมา อาเซียนได้พยายามแสดงบทบาทในการรักษาและส่งเสริมสันติภาพ เสถียรภาพ ความมั่นคง และความมั่งคั่งร่วมกันในภูมิภาคเรื่อยมาเกือบร่วม 5 ทศวรรษ ปัจจุบันอาเซียนขยายสมาชิกไปเป็น 10 ประเทศ โดยเฉพาะการดึงประเทศที่มีความต่างของระบอบการปกครองมาเข้าร่วม ทำให้อาเซียนสามารถปรับภาพลักษณ์ของการเป็นกลุ่มต่อต้านคอมมิวนิสต์ในช่วงทศวรรษ 1960 และทศวรรษ 1970 มาเป็นองค์กรระดับภูมิภาคได้อย่างแท้จริง โดยหันมาให้ความสำคัญกับเรื่อง “การพัฒนาเศรษฐกิจ” เป็นจุดมุ่งหมายหลักในการสร้างความร่วมมือและวางเป้าหมายของการไปสู่การเป็น “ประชาคมเดียวกัน” ภายในปี ค.ศ. 2015 ภายใต้ 3 เสาหลักที่สำคัญ คือ ประชาคมความมั่นคงอาเซียน ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน และประชาคมสังคม-วัฒนธรรมอาเซียน โดยเน้นหัวใจสำคัญที่ “พลเมืองอาเซียน” ที่จะต้องได้รับการยกระดับคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ช่วงเวลาร่วม 5 ทศวรรษของอาเซียน ประเทศสมาชิกหันมาให้ความสำคัญกับความร่วมมือในประเด็นต่าง ๆ เช่น การร่วมมือปราบปรามภัยคุกคามต่อเสถียรภาพของภูมิภาค ตั้งแต่ภัยคุกคามคอมมิวนิสต์ มาเป็นภัยจากอาชญากรรมทุกรูปแบบ ภัยจากธรรมชาติและโรคติดต่อ ความร่วมมือในการพัฒนาโครงข่ายการคมนาคมขนส่งและพลังงาน เพื่อรองรับการเติบโตและขยายตัวทางเศรษฐกิจ และที่สำคัญกว่านั้น คือ การทำให้ภูมิภาคแห่งนี้เป็น “บ้าน” สำหรับพลเมืองอาเซียนที่มีความแตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา วัฒนธรรม อุดมการณ์ทางการเมือง และระดับความเจริญทางเศรษฐกิจ ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างเสมอภาค ด้วยการลดทอนความแตกต่างและเหลื่อมล้ำ ด้วยการสร้างและขยายโอกาสทางการศึกษา การจ้างงาน ส่งเสริมสวัสดิการและสร้างสวัสดิภาพทางสังคม ให้ความคุ้มครองสิทธิกลุ่มสตรี เด็ก และการดูแลผู้สูงอายุ รวมไปถึงการเคารพและยอมรับในอัตลักษณ์ของท้องถิ่น มรดกทางวัฒนธรรมในภูมิภาค สิ่งสำคัญ คือ ส่งเสริมการสร้างความเข้าใจและไว้วางใจต่อกัน สิ่งที่จะนำพาอาเซียนไปสู่เป้าหมายนี้ได้ คือ การหลอมรวมและร้อยโยง “พลเมืองอาเซียน” ที่ต่างมีภูมิหลังทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่แตกต่างกันอยู่ร่วมกันได้ ด้วยการขจัดอคติและการรับรู้ประวัติศาสตร์ในแบบชาตินิยม (ที่เป็นมรดกตกทอดมาจากสมัยอาณานิคม) และมุ่งให้อาเซียนพัฒนาและเรียนรู้อย่างเข้าใจ “ตัวตน” ของเพื่อนบ้านผ่านประวัติศาสตร์ที่มีร่วมกันมา

จาก “ประวัติศาสตร์ชาติ”

ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญต่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ที่ส่งผลอย่างขนานใหญ่ต่อภูมิภาคแห่งนี้ คือ การเปลี่ยนแปลงในยุคอาณานิคมช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 และ 20 ที่ไม่เพียงแต่การนำผลการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างทางการเมือง สังคม และระบบเศรษฐกิจเท่านั้น ภายใต้ระบอบอาณานิคม สังคมในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ได้มีการเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมที่มีระบบการปกครองแบบกษัตริย์ มาสู่สังคมเกษตรอุตสาหกรรมภายใต้ระบบเศรษฐกิจทุนนิยมสมัยใหม่ และภายใต้ระบอบเดียวกันนี้ ยังได้สร้างพลังใหม่ ๆ ทางสังคม ขณะเดียวกันได้สลายโครงสร้างการเมืองและสังคมในระบบจารีตลงไป² โดยเฉพาะที่สำคัญต่อการขับเคลื่อนพลังทางสังคม คือ แนวคิดความเป็นชาติและการสร้างกระแสชาตินิยมในคริสต์ศตวรรษที่ 20 เกิดการสร้างความหมายและจินตนาการของความเป็นชาติขึ้นมา เครื่องมือหนึ่งที่สำคัญต่อการสร้าง “พื้นที่ความหมายของ ชาติ” นั่นคือ การเขียน “โครงเรื่องประวัติศาสตร์ชาติ”

โครงเรื่องของประวัติศาสตร์แทบทุกประเทศในอาเซียนมีโครงเรื่องที่คล้าย ๆ กัน จากทัศนะของธงชัย วินิจจะกุล ได้กล่าวไว้อย่างน่าสนใจว่า มักจะบอกเล่าถึงความยิ่งใหญ่ของตัวเอง การขยายอำนาจ การเป็นอาณานิคม ซึ่งคำบอกเล่าเหล่านี้ ด้านหนึ่ง คือ การไปตอกย้ำถึงความสูญเสียและความเจ็บปวดของผู้แพ้ ส่วนที่สอง คือ ประวัติศาสตร์เป็นเรื่องราวของการถูกกระทำให้อับอาย อย่างเช่น ประวัติศาสตร์การเสียดินแดน ส่วนที่สาม คือ ประวัติศาสตร์ที่เป็นเรื่องการปกปิดความน่าละอายของตนเอง³ ดังนั้น จารีตการเขียนประวัติศาสตร์ชาติจึงได้กลายเป็นงานเขียนที่วนเวียนอยู่ใน 3 ส่วนที่กล่าวมานี้ และผลผลิตของการผลิตซ้ำในลักษณะนี้ ทำให้คนในสังคมรับรู้ประวัติศาสตร์ในเชิงโครงสร้างแบบนี้ และเชื่อว่าเป็น ลักษณะเฉพาะของประวัติศาสตร์ ที่ต้องเป็นเช่นนี้ (นั่นหมายถึง ไม่ควรผิดแปลกไปจากนี้) จึงเป็นลักษณะที่เข้าข่ายของชุดความรู้ที่เรียกว่า “Imperial Knowledge” ที่มักมองตัวเองเป็นศูนย์กลางของการเปลี่ยนแปลงและยิ่งใหญ่เหนือคนอื่น

สำหรับกรณีประเทศไทย นับตั้งแต่การสอนวิชาประวัติศาสตร์ได้ถูกบรรจุไว้ในหลักสูตรภาคบังคับใน รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในปี ค.ศ.1887 ซึ่งได้โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมศึกษาธิการ ขึ้นเมื่อวันที่ 6 พฤษภาคม ค.ศ.1887 มีตำแหน่งข้าหลวงผู้บัญชาการศึกษาและรับผิดชอบเกี่ยวกับการศึกษาในระบบโรงเรียน ทั้งนี้ยังได้โปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชานุภาพ (ต่อมาได้เลื่อนพระอิสริยยศเป็นกรมหลวง กรมพระ และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ) เป็นผู้บัญชาการกรมศึกษาธิการที่เพิ่งตั้งขึ้นในปีนั้น และให้โอนโรงเรียนต่าง ๆ ในขณะนั้นมาขึ้นกับกรมศึกษาธิการทั้งหมด โดยได้มีการจัดระเบียบแบบแผนในการเรียนการ

² ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (2557), “ประวัติศาสตร์ของ “ความหวัง” ในภูมิภาคอาเซียน”, ใน อาเซียน ประชาคมในมิติวัฒนธรรม ความขัดแย้งและความหวัง (กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร), น.162.

³ ธงชัย วินิจจะกุล (2557), “ประวัติศาสตร์อันตรัยในอุษาคเนย์”, ใน อาเซียน ประชาคมในมิติวัฒนธรรม ความขัดแย้งและความหวัง, น. 90-91.

สอน⁴ และเมื่อมีการประกาศตั้งโรงเรียนชั้นมูลศึกษาขึ้นในปี ค.ศ. 1892 ได้มีการบรรจุให้สอน พระราชพงศาวดารและภูมิศาสตร์ในหลักสูตรสำหรับโรงเรียนมูลศึกษาชั้นสูง ดังความตอนหนึ่งว่า

“...โรงเรียนมูลศึกษาชั้นดำนั้นให้สอนเพียงอ่านคิดเลขใน 4 แม่ บวก ลบ คูณ หาร เป็นต้น โรงเรียนมูลศึกษาชั้นสูงนั้นให้สอนยิ่งขึ้นไป คือ เขียน อ่าน แต่งข้อความไววยากรณ์ คิดเลข พระราชพงศาวดาร ภูมิศาสตร์ ธรรมจารี (ธรรมจริยา) วิทยาการตามแบบเรียน เป็นต้น ซึ่งแจ้งอยู่ในกฎพิกัตทางการศึกษา แลหลักสูตรสำหรับโรงเรียนมูลสามัญนั้นแล้ว...”⁵

ในครั้งนั้น ได้มีการบรรจุพระราชพงศาวดารย่อ พระนิพนธ์ในพระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นดำรงราชา นุภาพ เข้าเป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรการศึกษาในชั้นมูลศึกษาและประโยคประถมศึกษาตามลำดับ ซึ่งประเด็นสำคัญของการนำพงศาวดารมาบรรจุในหลักสูตรการเรียนการสอนอย่างเป็นระบบและแบบแผนเดียวกันทั่วประเทศ ทำให้เกิดการสร้างจารีตการเขียนงานประวัติศาสตร์ ภายใต้กรอบของประวัติศาสตร์ชาติ (ที่เหนือกว่า) อย่างเช่น พงศาวดารหรืองานประวัติศาสตร์ที่ผลิตซ้ำความคิดที่มองพม่าในฐานะคู่แค้นหรือศัตรู⁶ เพราะเนื้อความส่วนใหญ่ในพงศาวดาร โดยเฉพาะพระนิพนธ์ของสมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพเรื่อง “ไทยรบพม่า” มักกล่าวถึงรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างไทยกับพม่าเป็นเรื่องของสงคราม และมักเป็นสงครามที่เกิดจากรุกรานของพม่า ดังที่ปรากฏข้อความหนึ่งจากแบบเรียนประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย (ค.ศ. 2004) ที่ได้ทำหน้าที่ในการผลิตซ้ำ “ความทรงจำ” จาก “พงศาวดารไทยรบพม่า” ว่า

“ไทยกับพม่านั้นส่วนมากก็มีแต่เพียงทำสงครามกัน...ระหว่างที่กรุงศรีอยุธยาเป็นเมืองหลวง 417 ปี ไทยทำสงครามกับพม่า 24 ครั้ง ส่วนใหญ่พม่ามารบกับไทย ไทยเป็นฝ่ายตั้งรับ...ไทยกับพม่ารบกันบ่อย เพราะทั้งไทยและพม่าต่างก็ต้องการแย่งชิงความเป็นใหญ่กัน แล้วต่างก็ต้องการแย่งชิงผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจกันด้วย”⁷

ตลอดเวลาที่ผ่านมา ชุดความรู้ที่ถูกผลิตซ้ำและสามารถแพร่หลายสู่ประชาชนได้อย่างรวดเร็วด้วยการผ่านการศึกษาในระบบ เป็นการสร้างมาตรฐานเดียวกันของความรู้ที่เกี่ยวกับพม่า ในทำนองเดียวกันกับประเทศเพื่อนบ้านอื่น อย่างลาว กัมพูชา รวมถึงมาเลเซีย (กลุ่มประเทศที่อยู่ในภาคพื้นทวีปและมีอาณาเขตติดกับไทย) ก็มักมีคำอธิบายหรือชุดความรู้ในทำนองเดียวกัน ในอีกด้านหนึ่ง ภาพ

⁴ ระวีวรรณ ภาคพรต (2558), “วิชาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย: อดีต ปัจจุบัน อนาคต”, เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสเจริญพระชนมายุครบ 60 พรรษา 2 เมษายน 2558 เรื่อง “พระปรีชาญาณด้านการสอนวิชาประวัติศาสตร์” และ “การศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต” ในวันศุกร์ที่ 6 และวันเสาร์ที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558, น. 3.

⁵ เรื่องเดียวกัน, น. 4.

⁶ นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา และมาโนช พรหมปัญญา (2552), “พม่าในแบบเรียนของไทย”, ใน สุเนตร ชุตินทรานนท์ และคณะ, *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน), น. 96-97.

⁷ วงเดือน นาราสิจจ์ และคณะ (2547), *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศไทย ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3* (ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544) (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช), น. 168. อ้างใน สุเนตร ชุตินทรานนท์ และคณะ, *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*, น. 103.

ตัวแทนของรัฐไทยใน “แบบเรียนสังคมศึกษา (ประวัติศาสตร์)” ของเพื่อนบ้านอย่างพม่า กัมพูชา และลาว ก็ไม่แตกต่างกันนัก ด้วยบริบททางประวัติศาสตร์ในมิติความสัมพันธ์นับตั้งแต่สมัยอาณาจักรมอญมาจนถึงช่วงสมัยสงครามเย็นที่รัฐไทยมีอิทธิพลของสหรัฐอเมริกาหนุนหลังเพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์ ส่งผลให้มโนทัศน์ของรัฐไทยใน “แบบเรียนฯ” ของทั้ง 3 ประเทศนี้ บ่งชี้ภาพตัวแทนของรัฐไทยว่าเป็น “รัฐอันธพาลและเป็นเพื่อนบ้านที่ต้องเผ่าระวัง” สำหรับพม่า เป็น “มหาศัตรู (ปลิงสูบเลือด) และโจรสยาม (ที่ขโมยทรัพย์ทางปัญญา/มรดกชาติของเขมร)” ในสายตาของเขมร เป็น “สักดินาสยามและคนบ่ดี” ในสายตาของลาว⁸ กล่าวได้ว่า สำหรับเพื่อนบ้านก็มีความคล้ายคลึงกับของรัฐไทย คือ การสร้างสำนึกศัตรูของชาติ และการสร้างวีรชนเพื่อสร้างความสามัคคีและต้นแบบของชาติ ดังที่ได้สรุปให้เห็นในตารางข้างล่างนี้

ประเทศเพื่อนบ้าน	ทัศนคติที่สะท้อนภาพตัวแทนเพื่อนบ้านในแบบเรียนของไทย	ทัศนคติที่สะท้อนภาพตัวแทนรัฐไทยในแบบเรียนของเพื่อนบ้าน
พม่า	ผู้ที่ไม่มีความดีคุณธรรม โหดร้าย ผู้บุกรุกและผู้รุกรานปัจเจกมิตร ผู้ร้าย และมารศาสนา	รัฐอันธพาล เพื่อนบ้านที่ต้องเผ่าระวัง
ลาว	บ้านพี่เมืองน้อง หนีร้อนมาพึ่งเย็น มีสถานะต่ำกว่าไทย และเป็นตัวปัญหาของไทย	สักดินาสยาม คนบ่ดี
กัมพูชา	ไวใจไม่ได้ ขอมแปรพักตร์	มหาโจร มหาศัตรู ปลิงสูบเลือด โจรสยาม
มาเลเซีย	หัวเมืองมลายูชายขอบเมืองประเทศราชของรัฐไทย กบฏแยกตัว	-

ที่มา: สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (2552), *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน). และ *สุรชาติ บำรุงสุข (บรรณาธิการ). “ภาพลักษณ์ไทยในมุมมองพม่า”, จุลสารความมั่นคงศึกษา, ฉบับที่ 157 (พฤษภาคม 2558): 9-14.*

แม้ว่าในภายหลังจากสงครามเวียดนามได้สิ้นสุดลง ที่เริ่มมีความพยายามปรับเปลี่ยนโลกทัศน์การมองประเทศเหล่านี้มาเป็นในฐานะของ “ประเทศเพื่อนบ้าน” นับแต่การเริ่มใช้หลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการ ค.ศ. 1978⁹ ที่ได้เริ่มมอง พม่า ลาว กัมพูชา และรวมถึงมาเลเซียในกรอบความหมายของการเป็น “เพื่อนบ้าน” แต่ถึงกระนั้นก็ตาม ก็ยังได้พยายามแทรกเรื่องความเข้มแข็งและความเหนือกว่าของรัฐไทย และโดยเฉพาะพยายามเสนอภาพความไม่ยอมด้อยต่อพม่าอยู่ในที่ ซึ่งนั่นก็เป็นผลมาจากแนวคิดจักรพรรดิราชที่เป็นมรดกสืบทอดมาจากสมัยจารีต ดังเช่นตัวอย่างที่มีอธิบาย

⁸ สุรชาติ บำรุงสุข (บรรณาธิการ). “ภาพลักษณ์ไทยในมุมมองพม่า”, *จุลสารความมั่นคงศึกษา, ฉบับที่ 157 (พฤษภาคม 2558): 9-14.*

⁹ ยุคหลังสงครามเวียดนาม สหรัฐอเมริกาได้ถอนกองทัพออกจากสมรภูมิรบในเวียดนามเมื่อ ค.ศ. 1972 และเวียดนามสามารถรวมประเทศได้สำเร็จในปี ค.ศ. 1976 นับเป็นการสิ้นสุดลงของสงครามด้วยชัยชนะของฝ่ายคอมมิวนิสต์ในกลุ่มประเทศอินโดจีน จุดหักเหนี้ทำให้อาเซียนในเวลานั้น เริ่มหันมาสนใจที่จะกระชับความสัมพันธ์กับกลุ่มประเทศเหล่านี้ (รวมถึงประเทศจีนด้วย) ในฐานะเพื่อนบ้านของอาเซียน

เปรียบเทียบกับไทยกับพม่าในแบบเรียนชั้นประถมศึกษาตอนปลาย ไว้อย่างเห็นภาพว่า การรับรู้เพื่อนบ้านในแบบเรียนของไทย ก็ยังคงมองเพื่อนบ้านในฐานะที่ “ด้อยกว่า/อริราชศัตรู” จากข้อความที่ว่า...

“เมืองไทยเรานี้ช่างโชคดีเสียจริง ๆ เรามีพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระปรีชา ทรงรักษาย่านเมืองให้ปลอดภัย ถ้าไม่มีพระองค์ ป่านนี้...เราคงไม่มีเมืองไทยเหลืออยู่แน่ พวกเราต้องเป็นข้าทาสคนอื่นอย่างเช่น เมืองพม่า มลายู...คงไม่มีวันนี้”¹⁰

การรับรู้ในลักษณะนี้ ส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิด “จักรพรรดิราช” หรือ “ราชาธิราช” เป็นแนวคิดที่อธิบายสถานะของกษัตริย์ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ว่าทรงเป็นราชาเหนือราชาทั้งหลาย เป็นศูนย์กลางแห่งจักรวาล และประทับ ณ ราชธานีที่ตั้งอยู่ ณ ศูนย์กลางของจักรวาล แนวคิดนี้ ส่งผลให้กษัตริย์แต่ละพระองค์ในภูมิภาคแห่งนี้ ต่างแข่งขันที่จะมุ่งหวังเป็นจักรพรรดิแห่งชมพูทวีป จึงมีการทำสงครามเพื่อปราบปรามรัฐต่าง ๆ ให้ยอมรับในพระราชอำนาจและอ่อนน้อมอยู่ใต้อำนาจรัฐของกษัตริย์ที่เข้มแข็งเพื่อขยายปริมณฑลแห่งอำนาจ และรัฐที่อ่อนแอกว่าก็ต้องยอมเป็นรัฐประเทศราชยอมอยู่ใต้อำนาจหรือยอมถวายบรรณาการแก่พระบรมโพธิสมภาร และกลายเป็นรัฐบรรณาการ (tributary state) ซึ่งรัฐบรรณาการเหล่านี้มีหน้าที่สำคัญ คือ จัดเครื่องราชบรรณาการส่งมาที่ราชธานีศูนย์กลางหนึ่งถึงสามปีต่อครั้ง เช่น ต้นไม้เงินต้นไม้ทอง ราชธิดา หรือช้างเผือก ขณะที่ยามสงครามจะต้องส่งกำลังและเสบียงอาหารมาสนับสนุนราชธานี¹¹ ซึ่งจะเห็นได้ว่า แนวคิดนี้มีอิทธิพลต่อแนวทางการปกครองและรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ในอดีตเป็นอย่างดี โดยเฉพาะการก่อให้เกิดโลกทัศน์แบบการยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง (self-centricism)¹² ที่ทำให้ผู้ปกครองรัฐ ซึ่งรวมถึงรัฐไทยด้วย มีทัศนคติการมองตนเองและราชธานีเป็นจุดศูนย์กลางแห่งปริมณฑลได้กำหนดรูปแบบความสัมพันธ์ของรัฐจารีตในภูมิภาคนี้ให้มีลักษณะเพียงการเป็น “รัฐบริวารและรัฐศัตรู” และด้วยแนวคิดนี้ ได้ทำให้การกำหนดเขตแดนจึงเป็นสิ่งที่กำหนดแน่นอนไม่ได้ เพราะต้องขึ้นอยู่กับอำนาจบุญบารมีและกองกำลังที่เข้มแข็งของราชอาณาจักร ที่ทำให้ปริมณฑลแห่งอำนาจขยายอาณาบริเวณออกไปมากเท่าที่บารมีและความเข้มแข็งของราชธานีนั้นมี ในทำนองเดียวกัน หากศูนย์กลางอำนาจเสื่อมถอยอำนาจลง ศูนย์กลางอื่นก็สามารถก้าวขึ้นมาเป็นศูนย์กลางอำนาจใหม่แทนที่ได้เช่นเดียวกัน¹³ แนวคิดเหล่านี้ได้สะท้อนออกมาในเอกสารโบราณ เช่น ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาของไทยที่ได้รับบุบ้านเมืองในขอบเขตชั้นตลิ่งมีไปถึงกลุ่มประเทศราชใน ...**ล้านนาประเทศ กรุงกัมพูชา ธิปตี มะริด ตะนาวศรี และหัวเมืองมลายู (ปัจจุบันคือขยายไปถึงประเทศกัมพูชา พม่า และมาเลเซีย)**¹⁴ และจากแนวคิดข้างต้น ทำให้มักเกิดสภาพการณ์อธิปไตยที่ซ้อนทับกัน ทำให้เมืองเล็กเมืองน้อยตกเป็นรัฐบรรณาการ

¹⁰ นิตยารักษ์ พรหมปัญญา และมาโนช พรหมปัญญา (2552), “พม่าในแบบเรียนของไทย”, ใน สุเนตร ชุตินทรานนท์ และคณะ, *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*, น. 105.

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2523), *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา* (กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), น. 66.

¹² สุเนตร ชุตินทรานนท์ และคณะ (2552), *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน), น.18.

¹³ เรื่องเดียวกัน, น.12-15.

¹⁴ สุเนตร ชุตินทรานนท์ (2539), *บุเรงนองกษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง), น.36.

ของอาณาจักรที่เข้มแข็งกว่ามากกว่า 1 อาณาจักร อย่างที่มีการใช้คำที่เรียกเมืองเหล่านี้ในภาษาไทย และลาวว่า “สองฝ่ายฟ้า” หรือ “สามฝ่ายฟ้า” นั้นหมายถึง จำนวนของอิทธิราชที่เมือง ๆ หนึ่งขึ้นต่อ หรือ บางครั้งเรียกว่า “ส่วยสองฝ่าย(ฟ้า)” หรือ “ส่วยสามฝ่าย(ฟ้า)” ส่วยในที่นี้หมายถึง “บรรณาการ” ซึ่งหมายถึงบรรณาการที่ส่งให้อิทธิราชสองหรือสามแห่งนั่นเอง และประเทศราชเล็ก ๆ เหล่านี้เองที่ตกเป็น ชายแดนของอาณาจักรใหญ่ ๆ หลายแห่งในเวลาเดียวกัน โดยเฉพาะอาณาจักรของราชาธิราช อย่าง สยาม พม่า และเวียตนาม มักมีชายแดนทับซ้อนกันอยู่ และกลายเป็นปัญหาเรื่องเขตแดนเมื่อได้นำ ความคิดเรื่องเส้นเขตแดนสมัยใหม่ที่ถืออำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนต้องชัดเจนและมีเจ้าของเดี่ยวมาใช้ จึงทำให้ชายขอบของรัฐใหญ่ ๆ เหล่านี้ตกในสภาพที่กำกวมทั้งสิ้น¹⁵

จากแนวคิดข้างต้น ได้ส่งผลให้เกิดโครงสร้างของประวัติศาสตร์การเสียดินแดนขึ้นมา เพราะจาก ที่กล่าวมา ในโครงสร้างของรัฐจารีตที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในตอนนั้น ไม่มีแนวคิดเรื่อง “เส้นเขตแดน” แต่เป็นแนวคิดจักรวาลวิทยาที่ได้รับอิทธิพลจากระบบความเชื่อพุทธและฮินดู ที่เชื่อใน ความเป็น “จักรพรรดิราช” และบุญบารมีได้กลายเป็นสิ่งที่อธิบายถึงความชอบธรรมต่อการสร้างอำนาจ และขยายขอบเขตขัณฑสีมา ทำให้ในอดีตขอบเขตของอาณาจักรต่างๆ ในดินแดนแห่งนี้ ซ้อนทับกันไป มา และถ้าวันนี้ที่อำนาจอธิปไตยเหนือดินแดนได้ถูกกำหนดขึ้นบน “เส้นเขตแดน” และเรายังคงยึดกับ ประวัติศาสตร์(ราชา)ชาตินิยมที่อิงกับแนวคิดจักรพรรดิราช จะเป็นเช่นไรถ้ากัมพูชาลุกขึ้นอ้าง ประวัติศาสตร์ความยิ่งใหญ่ของนครวัด-นครธม เพื่ออ้างสิทธิเหนือดินแดนที่มีมาถึงเพชรบูรณ์-ลพบุรี หรือไทยได้อ้างสิทธิเหนือเสียมราฐ พระตะบอง ศรีโสภณของกัมพูชา เป็นต้น คงเกิดกรณีพิพาทเรื่อง ดินแดนกันขนานใหญ่ สุดท้าย ความเข้าใจที่จะนำไปสู่ความร่วมมือ คงเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นได้ยาก

แนวคิดจักรพรรดิราชได้มาปะทะกับแนวคิดจักรวรรดินิยมที่ขยายอิทธิพลเข้ามาในภูมิภาค เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 ได้ทำให้แนวคิดปริมนทลแห่งอำนาจถูกกระทบ เทือนอย่างรุนแรง เนื่องจากรัฐจารีตเหล่านี้ไม่มีการแบ่ง “เส้นเขตแดน” ระวังกันอย่างชัดเจน เริ่มจาก ในครั้งแรกของคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่ออังกฤษทำสงครามกับพม่าเป็นครั้งแรกระหว่างปี ค.ศ. 1824-1826 ขณะนั้นเป็นอาณาจักรอังวะ ในปี ค.ศ. 1825 คณะทูตของอังกฤษนำโดยกัปตันเฮนรี เบอร์นีย์ ได้รับมอบหมายจากบริษัทอินเดียตะวันออกให้เข้ามาเจรจากับสยามในหลายประเด็น โดยเฉพาะเรื่องหัว เมืองมลายูและการค้าระหว่างสองฝ่าย ซึ่งในช่วงที่เบอร์นีย์ยังเจรจาอยู่นั้น อังกฤษสามารถยึดครองภาคใต้ ของพม่าไว้ได้ ทำให้ตะนาวศรีกลายเป็นเขตการปกครองของอังกฤษ จากนั้นชายแดนฝั่งตะวันตกของ สยามก็เริ่มกลายเป็นปัญหาขึ้นมา ในตอนนั้นเบอร์นีย์ได้มีการเรียกร้องให้ฝั่งสยามไปตกลงเรื่องเขตแดน ที่อังกฤษเพิ่มได้มาใหม่ แต่ดูเหมือนว่าฝ่ายราชสำนักสยามจะให้ความสำคัญกับสัมพันธภาพกับอังกฤษ มากกว่าการเรียกร้องสิทธิเหนือเมืองท่าทางตอนใต้ของพม่า¹⁶ เหตุการณ์ในครั้งนี้นับเป็นครั้งแรกที่ได้มี การพูดถึงเรื่อง “เส้นเขตแดน” ต่อมาเมื่อการรุกรานและอ้างสิทธิของเจ้าอาณานิคมมีอย่างเข้มข้นมากขึ้น

¹⁵ ชงชัย วินิจจะกูล (2556), กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิภคยาของชาติ, แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์ และคณะ (กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คบไฟและสำนักพิมพ์อ่าน), น.162-163.

¹⁶ ชงชัย วินิจจะกูล (2556), กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิภคยาของชาติ, แปลโดย พวงทอง ภวัครพันธุ์ และคณะ, น.89-91.

ทำให้พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำเป็นต้องอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนต่าง ๆ ที่เจ้าผู้ครองรัฐหรือเมืองเคยอยู่ภายใต้ปริมณฑลแห่งอำนาจของกรุงเทพฯ ดังที่พระองค์ทรงอ้างสิทธิ์ครอบครองของสยามประเทศไว้ในพระราชสาส์นที่พระราชทานไปยังฝรั่งเศส เมื่อปี ค.ศ. 1866 ที่ได้รวมการอ้างสิทธิ์ในดินแดนเจ้าประเทศราชทั้งหลาย ได้แก่ ลาวล้านช้าง กัมพูชา และหัวเมืองทางเหนือด้วย ซึ่งทั้งหมดนี้ต่อมาได้กลายเป็นกรณีพิพาทที่สำคัญระหว่างสยามกับฝรั่งเศส¹⁷ และด้วยบริบทของการสร้าง “รัฐไทย” (นับตั้งแต่เหตุการณ์ ร.ศ. 112 วิกฤตการณ์ปากน้ำ) ได้ทำให้เกิดการผลิตซ้ำ “ความทรงจำและเรื่องเล่า” เกี่ยวกับการเสียดินแดนมาอย่างต่อเนื่อง ทั้ง ๆ ที่ในความเป็นจริงรูปธรรมฐานของสยามประเทศ ก็ล้วนเกิดจากการทำแผนที่และการกำหนดเขตแดนร่วมกันมา แต่กลายเป็นว่าในกระบวนการของการสร้าง “รัฐไทย” ได้กลายเป็นการสร้างประวัติศาสตร์อคติ ตามแบบอุดมการณ์ราชาชาตินิยมของชนชั้นนำ

อิทธิพลสำคัญต่อการสร้างสำนึกความเป็นชาติ คือ อิทธิพลในสมัยอาณานิคม เมื่อเอเชียตะวันออกเฉียงใต้กำลังเผชิญกับการคุกคามของจักรวรรดินิยมในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19-20 รัฐและอาณาจักรส่วนใหญ่ในภูมิภาคนี้ตกอยู่ในสภาวะการณ์ของการเผชิญกับการผันแปรและบีบคั้นทางการเมืองของมหาอำนาจตะวันตกที่พยายามแสวงหาที่มั่นและความมั่งคั่งในภูมิภาคแห่งนี้ ความผันแปรที่เกิดขึ้น กรณีอังกฤษเข้ายึดครองพม่า (ค.ศ. 1824-1826/1852-1853/1885) การแบ่งเขตอิทธิพลการปกครองระหว่างอังกฤษและดัตช์ (Anglo-Dutch Treaty, 1824) ที่ทำให้ดัตช์ขยายอิทธิพลและสร้างอาณานิคมในอินโดนีเซีย ขณะที่อังกฤษหันมาขยายอิทธิพลในคาบสมุทรมลายูและพม่า การพ่ายแพ้สงครามฝิ่นของจีน (ค.ศ. 1841-1842) และการพยายามแสวงหาที่มั่นของฝรั่งเศสในอินโดจีน ปรากฏการณ์เหล่านี้ได้สร้างความหวาดวิตกในภูมิภาคอย่างมาก รวมถึงรัฐไทยด้วย

รัฐไทยหรือสยามนับแต่ช่วงรัชกาลที่ 3 เป็นต้นมา ต้องเผชิญกับการท้าทายและแรงกดดันจากจักรวรรดินิยมและระบบใหม่ที่กำลังเข้ามามีอิทธิพลแทนที่ “ระบบและโลกทัศน์แบบจารีต” ในขณะนั้น อังกฤษขยายอิทธิพลเข้ามาทางทิศตะวันตกของรัฐไทย ฝรั่งเศสเข้ามาทางทิศตะวันออก และใช้เวลาเพียง 24 ปี ก็ได้เวียดนามทั้งประเทศ รวมทั้งเขมรส่วนนอก ซึ่งเป็นประเทศราชของรัฐไทยไปเป็นอาณานิคม และเมื่อฝรั่งเศสได้เวียดนามทั้งหมดและเขมรส่วนนอกไปแล้ว ส่งผลให้พรมแดนประเทศราชของรัฐไทยกับพรมแดนในส่วนที่เป็นของฝรั่งเศสติดต่อกัน ทำให้ในภายหลัง ฝรั่งเศสอ้างสิทธิ์เหนือดินแดนฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและยังได้อ้างสิทธิ์เหนือดินแดนฝั่งขวาแม่น้ำโขงด้วย จนนำไปสู่การเผชิญหน้าทางการเมืองและเกิดเป็น “วิกฤตการณ์ ร.ศ. 112” (พ.ศ. 2436/ค.ศ. 1893) ขึ้นในที่สุด ผลจากการถูกคุกคาม “ดินแดน” นี้เอง ที่ทำให้ต้องมีการจัดระบบองค์ความรู้ใหม่ ต้องปรับและเปลี่ยนตัวตนจากความเป็น “รัฐบรรณาการ” ในยุคจารีตไปสู่ “รัฐประชาชาติ” แบบสมัยใหม่ โดยเฉพาะการกำหนด “เขตแดน” ขึ้นมาแทน “ขอบเขตชั้นหยาบ”

เมื่อรัฐไทยจำเป็นต้องกำหนดขอบเขตดินแดนที่แยกกับรัฐของเพื่อนบ้าน ทำให้พระมหากษัตริย์ไทย โดยเฉพาะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำเป็นต้องสร้าง “รัฐชาติ” ขึ้นมาด้วยการรวบรวมเอาดินแดนที่แตกต่างทางเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมเข้าไว้ด้วยกัน และเล็งเห็นความสำคัญ

¹⁷ สุเนตร ชุตินธรานนท์ และคณะ (2552), ชาตินิยมในแบบเรียนไทย, น.20.

ของการสำนักแห่งเอกภาพภายใต้ “รัฐชาติเดียวกัน” คือ “ความเป็นไทย” ซึ่งวิธีการสร้างเอกภาพนี้ ทำผ่านการสร้างและวางรากฐานของอดีต หรือ “ประวัติศาสตร์” ร่วมของรัฐหรือประเทศขึ้นมา และส่งผ่าน “ตัวตน” ของอดีตในชุดใหม่นี้สู่สังคม โดยได้เริ่มนำเรื่องราวที่บันทึกในพงศาวดารมาดัดแปลงเป็น “ประวัติศาสตร์ของไทย” โดยมีวัตถุประสงค์ให้รู้จักตนเอง ดังข้อความที่ปรากฏในคำนำในหนังสือพระราชพงษาวดาร ซึ่งพิมพ์ใน ร.ศ.120 (พ.ศ.2444/1901) มีความตอนหนึ่งว่า “หนังสือพระราชพงษาวดารนี้ เราย่อมนับถือว่าเป็นหนังสือสำหรับชาติของเรา จะไม่รู้กันเลยนั้น เท่ากับเราไม่รู้จักตัวของ (เรา) เอ็งก็ตัวของเราเอ็ง ไม่รู้จักแล้ว เราจะรู้จักคนอื่นอย่างไรได้” แม้ในหนังสือพระพุทธรจิริยา ซึ่งกรมศึกษาธิการจัดพิมพ์ขึ้น มีข้อความในลักษณะเดียวกันว่า

“พวกเราเป็นไทย ด้วยไม่ได้เป็นข่าวใคร เจ้านายของเราเองท่านเป็นไทย ปกครองพวกไทยเราด้วยกัน เมื่อใครอยู่ในปกครองของเจ้านายเราที่เป็นคนไทย พวกเหล่านั้นก็พลอยเลยเป็นไทยไป หัวเมืองต่าง ๆ ที่เป็นไทยก็เรียกเมืองไทย พวกไทยไปตามกัน พวกเราจึงมีชื่อเสียง เขาเรียกว่า คนไทยๆ เมืองไทยๆ แลควรนับถือพวกพ้องที่เป็นคนไทย ๆ ด้วยกัน เป็นพวกชาติเดียวกัน คำว่าชาติเดียวกันหรือพวกเดียวกันนี้ เด็ก ๆ เมื่อได้อ่านคงจะไม่ลืมนเลย เพราะตัวเป็นคนไทย...”¹⁸

นอกจากนี้ การสร้างสำนักของ “ความเป็นไทย” จึงนำไปสู่การสร้าง “ความเป็นอื่น” (พวกที่ไม่ถูกนับรวมว่าเป็นไทย) ขึ้นมาพร้อม ๆ กัน รวมถึงการสร้างภาพความยิ่งใหญ่ของตน (รวมถึงภาพที่สามารถดำรงรักษาเอกราชไม่เป็นเมืองขึ้นของตะวันตก) ขณะเดียวกันก็ไปตอกย้ำถึงความพ่ายแพ้และความสูญเสียของผู้อื่น (ประเทศเพื่อนบ้านที่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก) ดังนั้น ประวัติศาสตร์ในช่วงสมัยอาณานิคม จึงกลายเป็นประวัติศาสตร์ที่มักกล่าวถึงความสำเร็จในการรักษาอธิปไตยของไทยมากกว่าที่จะให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ของเพื่อนบ้านที่เป็นผู้พ่ายแพ้และตกเป็นอาณานิคมในขณะนั้น

ผลจากจักรวรรดินิยมที่น่าสนใจอีกประเด็นหนึ่ง คือ การเกิดเส้นแบ่งเขตแดนขึ้นระหว่างประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ เกิดเป็นการรับรู้เชิงพื้นที่และถูกสอนอย่างเป็นระบบภายใต้ “วิชาภูมิศาสตร์สมัยใหม่” ในชั้นเรียนของอาณานิคมได้มีการเรียนการสอนวิชาการสมัยใหม่ โดยเฉพาะวิชาที่เป็นเครื่องมือในการสร้างอาณานิคมของเจ้าจักรวรรดินิยม คือ วิชาประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ที่เรียนในชั้นเรียน เป็นการเรียนเพื่อให้เห็นความยิ่งใหญ่และความเจริญของประเทศเจ้าอาณานิคม ตอกย้ำให้ประเทศอาณานิคมยอมจำนนต่อการอยู่ใต้การปกครองของตน ขณะที่วิชาภูมิศาสตร์จะเป็นการเรียนการสอนให้นักเรียนพื้นเมืองได้รับรู้เขตแดนอาณานิคม (ทำให้เกิดการรับรู้ในเรื่องเขตแดนขึ้น) อย่างในอาณานิคมอินเดียตะวันตกของดัตช์ (อินโดนีเซียปัจจุบัน) ได้มีการจัดตั้งโรงเรียนประถมศึกษาของดัตช์ (ELS) ตั้งแต่ ค.ศ.1818 ซึ่งมาตรฐานของโรงเรียนสามารถเทียบเท่ากับโรงเรียนประถมศึกษาในฮอลแลนด์ เพราะใช้หลักสูตรเดียวกันกับที่ใช้สอนในฮอลแลนด์ โดยวิชาพื้นฐานที่เรียนกันในโรงเรียนนี้ ส่วนใหญ่เป็น การเขียน การอ่าน คำนวน ภาษาดัตช์ ประวัติศาสตร์ และ

¹⁸ ระวีวรรณ ภาคพรต (2558), “วิชาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย: อดีต ปัจจุบัน อนาคต”, น.6.

ภูมิศาสตร์¹⁹ ซึ่งการเข้ามาเรียนวิชาภูมิศาสตร์ที่ดัตช์ได้สร้างแผนที่กำหนดเขตแดนอาณานิคมหมู่เกาะอินเดียนตะวันออกให้เห็นอย่างชัดเจนจากอาณาเขตของอาณานิคมอื่น ๆ ในทัศนะของเบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน (Benedict Anderson) มองว่าเป็นกระบวนการสร้าง "ชุมชนในจินตนาการ (Imagined Communities)" ในสำนักของกลุ่มคนรุ่นใหม่ที่ได้รับการศึกษาแบบตะวันตก²⁰ ดังนั้น วิชาภูมิศาสตร์สมัยใหม่ จึงช่วยทำให้เกิดสำนึกความเป็นชาติในเชิงของพื้นที่ขึ้น

สำหรับในไทย ช่วงทศวรรษ 1890s ที่เริ่มต้นระบบการศึกษาแบบใหม่ขึ้นมา วิชาภูมิศาสตร์ยังไม่เป็นวิชาที่นักเรียนต้องเรียน ยกเว้นในระดับมัธยมต้นของหลักสูตรภาษาอังกฤษในบางโรงเรียน โรงเรียนไทยส่วนใหญ่ยังคงเรียนสอนจักรวาลวิทยาแบบเดิมอยู่ จนในปี ค.ศ. 1892 (พ.ศ.2435) ได้มีการปฏิรูปหลักสูตรการศึกษาและตำราเรียนที่ใช้ในโรงเรียนใหม่ วิชาภูมิศาสตร์จึงกลายเป็นวิชาใหม่ที่บรรจุในหลักสูตรของนักเรียนระดับมัธยมทุกชั้นปี (โรงเรียนมูลศึกษาชั้นสูง) และในหลักสูตรสำหรับโรงเรียนหนังสือไทย ร.ศ. 114 (พ.ศ.2438/1895) กรมศึกษาธิการได้กำหนดให้วิชาภูมิศาสตร์ไว้เป็นวิชาหลักที่ประโยค 3 ต้องเรียนพร้อมกับวิชาอ่านหนังสือชั้นสูง ภาษาบาลี อังกฤษ มลาญู พีชคณิต เรียงความ และวิทยาศาสตร์²¹ ซึ่งตำราภูมิศาสตร์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลานั้น ไม่ได้เปิดพื้นที่ให้กับจักรวาลวิทยาแบบไตรภูมิอีกต่อไป แต่อธิบายโลกในเชิงวิทยาศาสตร์ที่เป็นดาวเคราะห์ ผิวโลกประกอบด้วยทวีปใหญ่ ๆ และมหาสมุทรต่าง ๆ ที่สำคัญมากคือ บนพื้นผิวโลกเต็มไปด้วย "ประเทศ" ต่าง ๆ²² และแน่นอน "ประเทศไทย" ก็ถูกระบุเป็นส่วนหนึ่งบนแผนที่โลกด้วย นั่นหมายความว่า การรับรู้ในเชิงพื้นที่ได้ถูกวางระบบจากแผนที่ที่เรียนกันในชั้นเรียนและจากตำราภูมิศาสตร์

นอกจากการสร้างความรู้เชิงพื้นที่แล้ว การสร้าง "สำนึกของความเป็นชาติ" ก็เป็นสิ่งที่ได้รับความสำคัญในเวลานั้นไม่น้อยกว่ากัน ไม่เพียงแต่การเขียนประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยม (กรณีของไทย) แล้ว ในงานประวัติศาสตร์ของประเทศในเอเชีย (ที่ตกเป็นอาณานิคมของชาติตะวันตก) ยังได้สร้างวีรบุรุษ-วีรสตรีขึ้นมาเป็นจำนวนมาก และความเป็นชาติยังถูกเล่าผ่านบทบาทของวีรบุรุษ-วีรสตรีเหล่านี้ อันเป็นความทรงจำร่วมกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงของการต่อสู้กับเจ้าอาณานิคม ความทรงจำเกี่ยวกับวีรชนเหล่านี้จะถูกถ่ายทอดผ่าน "แบบเรียนประวัติศาสตร์" ในหลาย ๆ ประเทศ ซึ่งล้วนแล้วแต่ถูกกำหนดขึ้นมาโดยรัฐบาล เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในสร้าง "ต้นแบบ" ให้กับสังคม อย่างกรณีของเวียดนาม วีรบุรุษของประเทศเวียดนามอันดับดับกัน ๆ ทุกคนจะนึกถึง "โฮจิมินห์" ที่นับเป็นความสำเร็จ

¹⁹ Edis Ekajati and others (1986), Sejarah Pendidikan Daerah Jawa Barat; sampai dengan tahun 1950, ("History of Education System in West Java; to c.1950"), ed. Drs. Sutrisno Kutoyo (Jakarta: Department Pendidikan dan Kebudayaan Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Kebudayaan Daerah): 42. อ้างใน อุดมพร ชีระวิริยะกุล (2542), "การเคลื่อนไหวของกลุ่มหัวก้าวหน้าในชาวจังหวัด 1900-1927", วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโทบัณฑิต สาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), น.54-55 .

²⁰ Benedict Anderson (1990), Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, 2ed. (New York: Verso), pp.121-122. อ้างใน อุดมพร ชีระวิริยะกุล (2542), "การเคลื่อนไหวของกลุ่มหัวก้าวหน้าในชาวจังหวัด 1900-1927", น. 137.

²¹ ระวีวรรณ ภาคพรต (2558), "วิชาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย: อดีต ปัจจุบัน อนาคต", น.5.

²² ธงชัย วินิจจะกุล (2556), กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิภคานของชาติ, น.67-68.

อย่างหนึ่งของพรรคคอมมิวนิสต์ และไม่เพียงแต่โฮจิมินห์เท่านั้น เวียดนามยังมีวีรบุรุษอีกหลายคนที่ถูกบรรจุอยู่ในแบบเรียน แต่ล้วนมีโครงสร้างเนื้อเรื่องมาจากโฮจิมินห์มาตั้งแต่แรก สำหรับวีรบุรุษภาคประชาชนของประเทศเวียดนามมีอยู่มากมายให้เห็นในรูปแบบอนุสาวรีย์ประชาชนตามสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งล้วนส่วนใหญ่มาจากวีรกรรมการต่อสู้กับจักรวรรดินิยม (ในที่นี้หมายรวมถึง จีนสมัยอาณาจักร ฝรั่งเศส กับสหรัฐอเมริกาสมัยอาณานิคม) ในกระบวนการสร้างวีรบุรุษของเวียดนาม จะอาศัยวัฒนธรรมเป็นหลัก คือจะทำอย่างไรก็ได้ให้โฮจิมินห์เป็นเทพบนดิน เป็นคนดีไม่มีที่ติ จะเห็นว่า โฮจิมินห์ ไม่มีภรรยา มีชีวิตเรียบง่ายสมถะ และอุทิศชีวิตให้กับสังคมส่วนรวม ประวัติศาสตร์ที่มีเรื่องอื้อฉาวก็จะถูกปกปิดไว้ โดยเลือกที่จะเล่าบางเรื่องและปิดบังบางเรื่องไว้ โฮจิมินห์ สำหรับคนเวียดนาม มีผลต่อการใช้ชีวิตแทบทุกเรื่อง ทั้งการใช้ชีวิตประจำวัน การเรียน การปกครอง เราจะเห็นรูปของโฮจิมินห์ปรากฏอยู่แทบทุกอย่าง ทั้งแบบเรียน หนังสือกฎหมาย หนังสือคำสอนสตรี รวมถึง ธนบัตร ผู้นำของเวียดนามจะใช้ โฮจิมินห์ มาอ้างความเป็นชาติและดึงคะแนนเสียงจากประชาชน²³ ซึ่งจากกรณีของเวียดนาม ทำให้เห็นว่า วีรชนที่ถูกสร้างขึ้นมาได้กลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญของการสร้างชาติให้มี “บุคลิกลักษณะ” เพื่อเป็น “ต้นแบบ” ให้คนในชาติได้ยึดถือและเป็นการหลอมรวมให้คนในชาติมีความรู้สึกและความทรงจำร่วมกันเพื่อ “ความเป็นเอกภาพ”

แต่ในอีกด้านหนึ่ง การยกชูวีรชนของแต่ละชาติก็อาจนำมาซึ่ง “การสร้างบาดแผลทางประวัติศาสตร์” ขึ้นมาได้ ที่ผ่านมา “การสร้างชาติ” ได้เริ่มขึ้นพร้อมกับการปฏิรูปสยาม แต่ “ลัทธิชาตินิยม” ได้ถูกโหมกระหน่ำอย่างหนักในช่วงรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม โดยมีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นผู้ริเริ่มและเผยแพร่ความคิดลัทธิชาตินิยมไทยอย่างเอาจริงเอาจัง หลวงวิจิตรวาทการกล่าวถึงความสำคัญของการศึกษาประวัติศาสตร์ ก็เพื่อ “ปลุกความรู้สึกระลึกถึงชาติให้บังเกิดขึ้น” และประเทศไทย คือ หัวใจหรือใจกลางแห่งดินแดนสุวรรณภูมิ (มีอาณาบริเวณตั้งแต่เหนือจรดใต้จากยูนานมาจนถึงแหลมมลายู และตะวันตกจรดตะวันออกจากแม่น้ำพรหมบุตรมาจนถึงปากแม่น้ำโขง)²⁴ ขณะที่ประเทศอื่น ๆ (เพื่อนบ้าน) เช่น พม่า ญวน เขมร ลาว หรือมลายู เป็นชาวสุวรรณภูมิด้วยเช่นกัน แต่ชาติของพวกนั้นเป็นเพียงชื่อสมมติ มีแต่ไทยเท่านั้นที่ “...มีเกียรติยศได้เข้ามาตั้งอยู่ในท่ามกลางของสุวรรณภูมิ... สยามเป็นหัวใจของอินโดจีนหรือของสุวรรณภูมิทีเดียว เราจะต้องรับผิดชอบในอนาคตของสุวรรณภูมิมากกว่าใคร ๆ หากสุวรรณภูมิจะยังคงเป็นสุวรรณภูมิอยู่ได้ก็เพราะเรา”²⁵ หลวงวิจิตรวาทการยังได้ตอกย้ำความสำคัญของไทยในลัทธิชาตินิยม (คลังชาติ) ต่อกว่า ความยิ่งใหญ่และความสำคัญของไทยเหนือกว่าประเทศเพื่อนบ้าน จากข้อความในบทความเรื่อง นาฏศิลป์ ในหนังสือที่จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยานัฏกานูรักษ์ ไว้ว่า “พะม่า เขมร ไทยใหญ่ละไทยในฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขง ย่อมนับถือไทยสยามเป็นครูศิลปกรรมอันนี้... สยามกำลังเป็นหัวใจแห่งสุวรรณภูมิ เหมือนเอเธนส์เป็น

²³ อรรถพร จันทรวงศ์ไพศาล, “เรียนประวัติศาสตร์เพื่อนบ้านผ่าน “อีโร” รู้เขา-รู้เรา คู่ประชาคมอาเซียน”, 10 เมษายน 2556 (ออนไลน์), เข้าถึงได้จาก http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1365585760 (วันที่ค้นข้อมูล: 16 เมษายน 2558)

²⁴ หลวงวิจิตรวาทการ, สยามกับสุวรรณภูมิ: ภาค 1 อดีต (ม.ป.ท.: ม.ป.พ.), น.18.

²⁵ เรื่องเดียวกัน, น.22-23.

หัวใจของกรีก”²⁶ และท่านผู้นี้ยังเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้างและผลิตวีรกรรมของวีรชนไทย หนึ่งในนั้นคือ วีรกรรมของท้าวสุรนารี

วีรกรรมของท้าวสุรนารีได้เข้าไปมีส่วนสำคัญในโครงเรื่องประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ไทยกับลาวในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ในเหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ ซึ่งในแบบเรียนประวัติศาสตร์ชาติ (ลัทธิชาตินิยมฉบับหลวงวิจิตรวาทการ) ของไทยมองเจ้าอนุวงศ์ “กบฏ” และส่งเสริมวีรกรรมของท้าวสุรนารีที่บอกเล่าเป็นตำนานสืบต่อมาว่ารบชนะลาว จนกลายเป็นเรื่องราวในตำราเรียนผ่านกระบวนการผลิตซ้ำทั้งในตำราเรียน บทเพลง บทละคร และอนุสาวรีย์²⁷ ขณะที่คนลาวเวียงจันทน์กลับยกย่องเหตุการณ์ในครั้งนั้นเป็น “วีรกรรมการกอบกู้อิสรภาพ” และเจ้าอนุวงศ์เปรียบเหมือนเป็น “พระนเรศวรแห่งเวียงจันทน์” และยังเป็นการสร้างความทรงจำร่วมกันที่ลาวถูกกระทำร้ายจากรัฐไทยในเวลานั้นโดยผ่านเรื่องราววีรกรรมของเจ้าอนุวงศ์ในฉบับของลาว มุมมองที่ต่างกันนี้ทำให้กลายเป็นประเด็นที่ละเอียดอ่อนและง่ายต่อการกระทบกระทั่งกันระหว่าง 2 ประเทศ อย่างที่เคยมีกรณีเมื่อหลายปีที่ผ่านมามีข่าวว่านายทุนและผู้กำกับภาพยนตร์ไทยคนหนึ่งมีโครงการจะสร้างภาพยนตร์ฟอร์มยักษ์เรื่อง “วีรกรรมท้าวสุรนารี” ซึ่งทำให้เกิดการกระทบกระทั่งระหว่างไทยและลาว รวมถึงการแข่งขันกีฬาซีเกมส์ครั้งที่ 24 ปี ค.ศ.2008 ที่จังหวัดนครราชสีมา ที่นักประวัติศาสตร์ไทยบางท่านออกมาเตือนว่าไม่นำเรื่องวีรกรรมที่ทุ่งสัมฤทธิ์มาแสดงในพิธีเปิด ถ้าไม่อย่างนั้นก็ความขุ่นข้องหมองใจกับเพื่อนบ้าน นับรวมไปถึงแบบเรียนชั้นประถมศึกษาและมัธยมศึกษา หนังสือประวัติศาสตร์ที่วางจำหน่ายในลาว มีการกล่าวถึงเจ้าอนุวงศ์ว่าเป็น “มหาราช” หรือ “วีรกษัตริย์” ผู้ที่พยายามกู้ชาติ และยังมีบทโต้ตอบวีรกรรมท้าวสุรนารีอย่างเผ็ดร้อน²⁸ ซึ่งปรากฏการณ์เหล่านี้เป็นการสะท้อนให้เห็น “บาดแผลในประวัติศาสตร์” ระหว่างสองประเทศร่วมน้ำโขงนี้ และยิ่งรวมไปถึงทัศนคติที่เรามีต่อ “คนลาว” ที่มักมีคำกล่าวเปรียบเปรยความสัมพันธ์ระหว่าง 2 ประเทศนี้ว่า “เป็นบ้านพี่เมืองน้อง” แต่สิ่งที่เขียนในตำราเรียนและผลิตผ่านนวัตกรรมต่าง ๆ แทบจะไม่ได้บ่งบอกถึงความเป็น “พี่น้อง” กันแต่อย่างใด และนี่ยังไม่รวมถึงทัศนคติที่ไทยมีต่อคนลาวที่มักจะแสดงให้เห็นถึงการดูหมิ่นและดูถูกคนลาว

ที่กล่าวมานี้ คือ ผลผลิตของประวัติศาสตร์ (สำนัก) ชาตินิยม ที่เริ่มมาจากผลิตผลจากสมัยอาณานิคมที่แนวคิดสมัยใหม่ เรื่องรัฐชาติและเขตแดนได้เข้ามาเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อผู้นำประเทศในอาเซียนขณะนั้น และส่งผลต่อการสร้าง “ประวัติศาสตร์ (แบบคลั่ง) ชาติ” ที่มีอคติและจำกัด

²⁶ หลวงวิจิตรวาทการ (2479), นาฏศิลป์ (พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์), น. 57 [พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พระยานัฏกานุกรณ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2479 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม]. อ้างใน ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (2557), “ประวัติศาสตร์ของ ‘ความหวัง’ ในภูมิภาคอาเซียน”, น.182.

²⁷ สายพิน แก้วงามประเสริฐ, “สายพิน แก้วงามประเสริฐ:เมื่อเจ้าอนุวงศ์ยื่นผงดาด ตำราเรียน “ประวัติศาสตร์ไทย” จะ “ปรับเปลี่ยน” อย่างไร?”, 29 ธันวาคม 2553 (ออนไลน์), เข้าถึงได้จาก <http://www.prachatai.com/journal/2010/12/32478> (วันที่ค้นข้อมูล: 18 เมษายน 2558).

²⁸ สุเจน กรรพฤทธิ์, “จากเวียงจันทน์ถึงบางกอกตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลิปประวัติศาสตร์ไทยลาว”, 18 ธันวาคม 2553 (ออนไลน์), เข้าถึงได้จาก <http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=932> (วันที่ค้นข้อมูล: 17 เมษายน 2558).

ความรู้ ความเข้าใจต่อตัวเองและเพื่อนบ้าน อย่างในสังคมไทย ปัจจุบันนี้ นักเรียนทุกคนจะได้เรียนประวัติศาสตร์ (ชาติ) ไทยและประวัติศาสตร์เพื่อนบ้าน (ส่วนที่เกี่ยวกับไทยและส่วนใหญ่จะหมายถึงประเทศที่มีเขตแดนที่ติดกันและประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกัน อย่างเช่น พม่า ลาว กัมพูชา และมาเลเซีย ส่วนประเทศอื่น ๆ ในอาเซียน กลับมีการกล่าวถึงค่อนข้างน้อย) แม้จะมีการบรรจุการศึกษาประวัติศาสตร์ในระบบการศึกษามาเป็นเวลานาน แต่กลับพบว่าเยาวชนไทยมีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ของประเทศเพื่อนบ้านอยู่อย่างจำกัด หรืออาจใช้คำว่า “น้อยนิด” ก็ว่าได้ และส่วนที่ “รู้” คือ ผ่านกระบวนการผลิตและสร้างให้เกิดการรับรู้ประวัติศาสตร์ตามเจตจำนงของผู้นำประเทศในยุคสมัยต่าง ๆ เช่น เรื่องเจ้าอนุวงศ์ของลาว และสงครามไทยรบพม่า เป็นต้น ความรู้และความเข้าใจต่อเพื่อนบ้านที่มีอย่างจำกัด เป็นผลิตผลมาจากประวัติศาสตร์ชาติ (นิยม) ที่สร้างให้คนไทยมีอคติต่อเพื่อนบ้านในลักษณะ “ศัตรูและบริวาร” นั่นเป็นเพราะว่าความรู้เกี่ยวกับเพื่อนบ้านของไทยยังมีไม่เพียงพอที่จะสร้างความเข้าใจและทัศนคติที่ดีต่อกันได้ อีกทั้งความรู้ที่มียังเป็นการมองในลักษณะ Imperial Knowledge มองไทยเป็นศูนย์กลางและอยู่ในฐานะที่สูงกว่าหรือดีกว่าเพื่อนบ้านที่ล้อมรอบ (มองพม่าเป็นศัตรูถาวรของไทย, มองลาวเป็นบ้านพี่เมืองน้องซึ่งแน่นอนเรายกฐานะให้ไทยเป็นเมืองพี่ที่มีน้องลาวตามหลังอยู่, มองเขมรเป็นเพื่อนบ้านที่เชื่อใจไม่ได้ ดังเช่นมีคำไทยที่ว่า “เขมรแปรพักตร์” “ลั่นสองแฉก” ซึ่งบ่งบอกทัศนคติของไทยที่มีต่อเขมรเป็นอย่างดี)²⁹

เมื่อประวัติศาสตร์กระแสชาตินิยมได้เกิดขึ้น พร้อม ๆ กับการรับรู้ความเป็น “รัฐชาติ” แข็งพื้นที่ทำให้เกิดการสร้าง “ตัวตน” ของอดีต และกำหนด “โครงเรื่อง (plot)” ทางประวัติศาสตร์ ที่เน้น “ผู้ดี-ผู้ร้าย” หรือ “ผู้ชนะ-ผู้พ่ายแพ้” คำถามคือ ประวัติศาสตร์กระแสนี้ยังคงสามารถรับใช้ “สังคมปัจจุบัน” ได้จริงหรือ และประวัติศาสตร์ในลักษณะนี้ที่อยู่บน “ความไม่วางใจและดูถูก” ต่อกัน ยังคงสามารถตอบโจทย์การสร้างความไว้วางใจ ที่จะนำไปสู่การสร้างความร่วมมือและการรวมเป็นประชาคมอาเซียนได้หรือไม่

สู่ “ประวัติศาสตร์ประชาคมอาเซียน”

ความท้าทายประการหนึ่งสำหรับการเตรียมความพร้อมสู่การเปิด *ประชาคมอาเซียน* ที่กำลังจะเกิดขึ้นในไม่ช้านี้ นั่นคือ การปรับกระบวนการความคิดใหม่ต่อเพื่อนบ้านจากการเป็น “รัฐบริวารและรัฐศัตรู” มาสู่การสร้างความร่วมมือและมีพื้นที่ทางประวัติศาสตร์-วัฒนธรรมร่วมกัน เสนอแนวทาง 2 ทาง คือ การปรับแบบเรียนประวัติศาสตร์ให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงและนำไปสู่การสร้าง ความเข้าใจที่ดีต่อกัน แม้ที่ผ่านมาจะได้มีความพยายามในการปรับปรุงเนื้อหาในแบบเรียนประวัติศาสตร์ (ไทย) แต่ก็ยังคงตกย้ำให้เห็นว่า แบบเรียนก็ยังคงเป็นเครื่องมือทางการเมืองตามนโยบายของรัฐ เนื้อหาไม่ทันต่ยุคสมัยและมีไม่มากพอที่จะทำให้เข้าใจเพื่อนบ้านได้อย่างเพียงพอ เหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้ความรู้เกี่ยวกับเพื่อนบ้านมีอย่างจำกัด เพราะเรามักศึกษาเพื่อนบ้านผ่านงานและหลักฐานทางประวัติศาสตร์

²⁹ อัมพร วิริฐติการ (บรรณาธิการ) (2532). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สายไปแล้วหรือยัง?* (กรุงเทพฯ: โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค), น.มปป.

ของเราเอง ซึ่งส่วนหนึ่งเป็น “ประวัติศาสตร์อคติ” (กรณีของไทย) เพราะถ้าตราบไต เรายังคงใช้แบบเรียนประวัติศาสตร์อันเป็นมรดกที่ตกทอดมาจาก “รัฐชาติ (ราชา) นิยม” ก็ยังคงเป็นการผลิตซ้ำ “ความทรงจำและเรื่องเล่า” ในแบบเดิม ๆ ที่เน้น “ศัตถุและบริวาร” แต่จะขาดความเข้าใจต่อบริบทการเมือง สังคมและวัฒนธรรมในช่วงเวลานั้น ๆ และทำให้ “ตัวเล็กตัวน้อย” แทบจะไม่มีบทบาทในพื้นที่ประวัติศาสตร์ที่วุ่นวาย และหากตราบไตที่เรายังมองประวัติศาสตร์เป็น “ความเชื่อที่เปลี่ยนแปลงไม่ได้” มากกว่าที่มองว่าเป็น “ความจริงที่พิสูจน์ได้” เนื้อหาของประวัติศาสตร์ก็ยังคงวนเวียนอยู่กับเรื่องเดิม ๆ ที่เป็นเรื่องของสงครามและการแย่งชิง ความสูญเสียและการทำลาย ความทรงจำร่วมเหล่านี้เอง ที่จะกลายเป็นอุปสรรคสำคัญประการหนึ่งของการสร้างความไว้วางใจที่นำไปสู่ความร่วมมือได้อย่างแท้จริง โดยเฉพาะในประเด็นหลัง ควรเป็นแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ใหม่ (โดยเฉพาะไทย) ที่ควรละทิ้งอคติและใช้วิจารณ์ญาณในการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ นั่นก็คงต้องย้อนกลับมาว่า เราจำเป็นต้องสร้างวัฒนธรรมของสังคมแห่งการเรียนรู้ มากกว่าที่จะบ่มเพาะสังคมแห่งความเชื่อและปิดกั้นตัวเอง

อีกประการหนึ่ง ที่ทำให้ความรู้ต่อเพื่อนบ้านมีอย่างจำกัด คือ การศึกษาที่มักผ่านงานศึกษาของชาวตะวันตก (ภาษาอังกฤษ) เพราะเราไม่สามารถอ่านงานประวัติศาสตร์ในภาษาของประเทศเพื่อนบ้านได้ และนี่เป็นข้อจำกัดประการหนึ่งที่ทำให้ความเข้าใจต่อเพื่อนบ้านจึงน้อยและมีอย่างอคติ ทำให้กระบวนการเรียนการสอนเกี่ยวกับเพื่อนบ้านของเรายังไม่สามารถไปสู่จุดหมายที่ตั้งไว้ได้ โดยเฉพาะงานด้านเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ผลิตออกมาในช่วงของสงครามเย็นโดยนักวิชาการจากโลกตะวันตก โดยเฉพาะ สหรัฐอเมริกา ได้กลายเป็นรากฐานสำคัญของการศึกษาภูมิภาคนี้ งานวิชาการเหล่านี้จึงได้ทำให้เกิดภาพมายาคติ “ภัยจักรวรรดินิยมและภัยคอมมิวนิสต์” ซึ่งส่งอิทธิพลต่องานเขียนประวัติศาสตร์ในกลุ่มประเทศอาเซียนที่ผ่านมา ดังนั้น การส่งเสริมการเรียนภาษาเพื่อนบ้านจึงเป็นเงื่อนไขที่สำคัญประการหนึ่งของการขยายขอบเขตความรู้และทำความเข้าใจเพื่อนบ้าน

แนวทางที่สอง คือ การมองข้าม “ประวัติศาสตร์ชาติ” ที่อธิบายด้วยเขตแดนและสำนึกของความเป็นชาติ ทั้ง ๆ นี้แนวคิดเหล่านี้ ล้วนแล้วแต่เกิดขึ้นมาในภายหลัง ซึ่งก่อนหน้านั้น รัฐและกลุ่มคนในภูมิภาคนี้หลอมรวมกันด้วยวัฒนธรรมที่ร่วมกัน ยอมรับในความแตกต่างและหลากหลายที่มี ดังนั้น หากสามารถเปลี่ยนโครงเรื่องจาก “ประวัติศาสตร์ชาติ” มาเป็น “ประวัติศาสตร์วัฒนธรรม” ก็อาจเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เกิดการรับรู้ในการเป็นชุมชนเดียวกัน ไม่ต้องมาขัดแย้งหรือทะเลาะว่า “เป็นของใคร” อย่างในกรณีเขาพระวิหาร ที่เป็นกรณีพิพาทที่กินเวลายาวนานหลายทศวรรษระหว่างไทยกับกัมพูชา แม้ว่าในปัจจุบัน เขาพระวิหารได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกแล้วก็ตาม แต่ความขัดแย้งที่หาข้อยุติไม่ได้ระหว่าง 2 ประเทศนี้ ทำให้เขาพระวิหารยังไม่สามารถเปิดให้กับนักท่องเที่ยวเข้าไปเยือนได้ ในความเป็นจริง เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งเป็นแหล่งที่อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งโบราณคดี ประวัติศาสตร์ รวมถึงความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม ทำให้มีสถานที่ถึง 36 แห่งใน 8 ประเทศที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก ประเด็นคือ เราจะทำอย่างไรที่จะทำให้แหล่งมรดกโลกที่มีในอาเซียนได้ก่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจให้กับประเทศสมาชิกเมื่อเปิดสู่ประชาคมอาเซียน โดยก้าวข้าม “ประวัติศาสตร์ (ความเป็น) ชาติ” มาสู่ “ประวัติศาสตร์ร่วมทางวัฒนธรรม” แทนที่จะเน้นการศึกษาที่มีมิติทางการเมืองเป็น

ตัวนำ ก็อาจเน้นมิติความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจ เป็นกรอบการทำความเข้าใจประวัติศาสตร์ของเพื่อนบ้านในภูมิภาคนี้

อย่างไรในกรณี “ถนนการท่องเที่ยวยุอาร์ยธรรมขอม” หากลบเส้นเขตแดนระหว่างไทย กัมพูชา และลาวออกไป จะพบว่าในพื้นที่ของทั้ง 3 ประเทศยังมีปราสาทหินอยู่จำนวนหลายแห่ง ซึ่งถูกสร้างขึ้นมาเมื่อครั้งสมัยที่อาณาจักรนครวัดรุ่งเรืองและยิ่งใหญ่ ปราสาทเหล่านี้จึงเปรียบเสมือนเป็นตัวแทนของ “อุอาร์ยธรรม” ขนาดใหญ่ของผู้คนในบริเวณนี้ โดยมีปราสาทนครวัดเป็นศูนย์กลางสำคัญ ซึ่งในขณะนี้ภายใต้ความร่วมมือในการพัฒนาโครงข่ายเส้นทางคมนาคมที่เป็นโครงสร้างพื้นฐานทางเศรษฐกิจที่สำคัญ ทำให้ประเทศต่าง ๆ ในภูมิภาคนี้ถูกเชื่อมโยงถึงกันมากขึ้น (connectivity) ด้วยโครงข่ายเหล่านี้ ดังนั้น หากพิจารณาดูเส้นทางหลวงหมายเลข 24 จากอำเภอสี่คิ้ว (นครราชสีมา) ตัดขนานกับเส้นเขตแดนของประเทศไปจนถึงอำเภอดงขุดม (อุบลราชธานี) และจากถนนสายนี้จะสามารถแยกไปเมืองเสียมเรียบ เพื่อไปยังปราสาทนครวัด และถนนสายนี้ยังเชื่อมไปยังปราสาทพระวิหารอีกด้วย ฉะนั้น หากจะชวนคิดในบริบทของการท่องเที่ยวแล้ว ก็น่าสนใจอย่างมากที่จะเชื่อมแหล่งท่องเที่ยวที่เป็นปราสาทหินในทั้งสามประเทศเข้าด้วยกัน หรืออีกนัยหนึ่ง ก็คือสร้างเส้นทาง การติดต่อในลักษณะ ‘ถนนสายวัฒนธรรม’ หรืออาจเรียกว่าเป็น ‘ถนนสายปราสาทหิน’ เช่นที่อาเซียนกำลังมีระบบโลจิสติกส์ที่เป็น ‘การเชื่อมต่อในภูมิภาค’ (Regional Connectivity) ซึ่งหากการเชื่อมต่อ เช่นนี้เป็นไปได้แล้ว เราก็อาจจะ มี ‘การเชื่อมต่อกันทางวัฒนธรรม’ (Cultural Connectivity) ในรูปแบบของเส้นทาง การท่องเที่ยวเพื่อ เยี่ยมชมปราสาทหินในกัมพูชา ลาว และไทย จนอาจถือเป็นจุดขายใหญ่ของการท่องเที่ยวของประชาคม อาเซียนในอนาคตอีกด้วย

ย้อนกลับมาสู่กรณีพิพาทเขาพระวิหาร ถ้าเราคิดในมิติการท่องเที่ยวเช่นนี้ พื้นที่ความขัดแย้ง รอบตัวปราสาทพระวิหารก็สามารถเปลี่ยนเป็นพื้นที่พัฒนาร่วม โดยมีจุดมุ่งหมายสำคัญ เพื่อให้เป็น ‘พื้นที่พัฒนาร่วมทางวัฒนธรรม’ (Joint Cultural Development Area หรือ JCDA) เพื่อก่อให้เกิด ประโยชน์ในการใช้พื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมกัน และหากทำได้จริงก็จะทำให้พื้นที่ของปราสาทพระวิหาร โดยรอบมีความสมบูรณ์ ซึ่งจะช่วยให้เห็นความเชื่อมต่อของส่วนต่างๆ เช่น ในกรณีของผามออีแดง สระ ตราว เป็นต้น และในกรอบที่ใหญ่กว่าพื้นที่เฉพาะส่วนของปราสาทพระวิหาร หากเราสามารถก้าวข้าม ความขัดแย้งได้โดยไม่ยึดติดอยู่กับ ลัทธิชาตินิยมคับแคบที่อาจจะดำรงอยู่ในทั้งสองด้านของเส้นเขต แแดนแล้ว การสร้างการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในรูปของปราสาทหินอาจจะสามารถนำมาใช้เป็นส่วน หนึ่งของเสาหลักวัฒนธรรมของประชาคมอาเซียน³⁰ ในท้ายที่สุด ก็คงจะดีไม่น้อย หากสามารถบริหารจัดการ แหล่งท่องเที่ยวในกลุ่มวัฒนธรรมเดียวกันที่อยู่ใกล้เคียงกันให้เป็น “ถนนการท่องเที่ยวแห่งอาเซียน” และร่วมกันชำระประวัติศาสตร์ระหว่างไทยกับกัมพูชา หรือกับประเทศเพื่อนบ้านอื่น ๆ เพื่อสร้างความ เข้าใจที่จะช่วยส่งเสริมต่อการเสริมสร้างความสัมพันธ์ในฐานะมิตรประเทศต่อกัน

³⁰ สุรชาติ บำรุงสุข, “ทิวปราสาทหิน :ชวนเที่ยว ไม่ชวนทะเลาะ”, 13 เมษายน 2557 (ออนไลน์), เข้าถึงได้จาก

<http://www.etatjournal.com/web/menu-read-web-etatjournal/menu-2014/menu-2014-apr-jun/579-22557-prasat-hin> (วันที่ค้นข้อมูล: 17 เมษายน 2558).

บทสรุป

การเปิดประชาคมอาเซียนภายในปี ค.ศ.2015 (พ.ศ.2558) ที่กำลังจะมาถึงนี้ จะเป็นบทพิสูจน์สำคัญของความสำเร็จในการผนึกกำลังของอาเซียน ที่จะสร้างความร่วมมือบนความไว้วางใจต่อกัน เพื่อนำพาให้สมาชิกอาเซียนไปสู่เป้าหมายของความมั่นคง ความมั่งคั่ง และพลเมืองที่มีความสุข แต่ในขณะเดียวกัน มีนักวิชาการจากหลายภาคส่วนที่วิเคราะห์และให้ความเห็นที่นำเป็นห่วงว่า อาเซียนจะสามารถร่วมมือกันได้จริงหรือไม่ การรวมกลุ่มเป็นประชาคมอาเซียนนั้น อาจจะนำมาซึ่งการแข่งขันมากกว่าที่จะสร้างความร่วมมือ สืบเนื่องจากความแตกต่างทางพื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคม-วัฒนธรรม ช่องว่างและความเหลื่อมล้ำระหว่างประเทศสมาชิกยังมีมากจนเกินไป และยิ่งกว่านั้น ความทรงจำร่วมในประวัติศาสตร์ที่มักจะถูกมองในกรอบคิดของ “ศัตรูและบริวาร” หรือ “ผู้ชนะและผู้แพ้” หรือ “พวกเดียวกันกับคนอื่น” ทำให้เกิดความไว้วางใจต่อกันได้ยาก และยิ่งยากต่อการนำไปสู่ความร่วมมือที่แท้จริง สำหรับไทยเองก็เช่นเดียวกัน ควรปรับจากการใช้ “ประวัติศาสตร์เพื่อการสร้างสำนึกแห่งความเป็นชาติและเอกภาพ” มาเป็นการผลิตงานประวัติศาสตร์ที่มุ่งส่งเสริมการสร้างทัศนคติต่อเพื่อนบ้านในมิติความสัมพันธ์ในเชิงสร้างสรรค์ เพื่อลดความหวาดระแวง สร้างความไว้วางใจ นำไปสู่ความร่วมมือพัฒนาภูมิภาคนี้อย่างยั่งยืนต่อไป

ดังนั้น หากอาเซียนให้ความสำคัญกับ “พลเมืองอาเซียน” ที่จะเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนประชาคมไปสู่เป้าหมายที่ตั้งไว้ ประชาคมแห่งนี้ไม่ควรเป็นประชาคมแห่งธุรกิจการลงทุนแต่เพียงอย่างเดียว แต่ต้องมีมิติความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ถึงแม้เราอาจไม่สามารถลบประวัติศาสตร์ที่เจ็บปวดที่ถูกฝังในสำนึกไปได้ (ที่รับรู้กันมานาน) แต่เราสามารถปรับวิธีคิดและมุมมองประวัติศาสตร์ในเชิงสร้างสรรค์ต่อกันได้ เช่น การสร้างประวัติศาสตร์ร่วมทางวัฒนธรรม และในอีกทางหนึ่ง อย่างที่ธงชัย วินิจจะกุลได้เสนอว่า เราต้องสร้างวัฒนธรรมทางประวัติศาสตร์ใหม่ คือ เราต่างต้องยอมรับและอดทนต่อกันในเชิงประวัติศาสตร์ เพราะความเป็นจริง เราไม่สามารถลบประวัติศาสตร์ที่เจ็บปวดเหล่านั้นไปได้ แต่เราสามารถปล่อยให้ประวัติศาสตร์เหล่านั้นแสดงตัวออกมา โดยเราไม่เอาตัวเราเข้าไปโกรธแค้นหรือยึดติดกับประวัติศาสตร์เหล่านั้น เราควรจะยินดียินร้ายอย่างมีวิจารณญาณ³¹ และนี่จึงเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการสร้าง “ประชาคมของพลเมืองอาเซียน” อย่างแท้จริง

เอกสารอ้างอิง

Anderson, Benedict (1990). **Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism**. 2ed. New York: Verso.

Ekajati, Edis and others (1986). **Sejarah Pendidikan Daerah Jawa Barat; sampai dengan tahun 1950**. (“History of Education System in West Java; to c.1950”). ed. Drs. Sutrisno Kutoyo. Jakarta: Department Pendidikan dan Kebudayaan Proyek Inventarisasi dan Dokumentasi Kebudayaan Daerah.

³¹ ธงชัย วินิจจะกุล (2557), “ประวัติศาสตร์อันตราายในอุษาคเนย์”, น.101.

- ชเนศ อาภรณ์สุวรรณ (2557). “ประวัติศาสตร์ของ “ความหวัง” ในภูมิภาคอาเซียน”. ใน *อาเซียน ประชาคมในมิติวัฒนธรรม ความขัดแย้งและความหวัง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ธงชัย วินิจจะกุล (2556). *กำเนิดสยามจากแผนที่: ประวัติศาสตร์ภูมิกายาของชาติ*. แปลโดย พวงทอง ภาวัครพันธ์ และคณะ. กรุงเทพฯ: โครงการจัดพิมพ์คอปไฟและสำนักพิมพ์อ่าน.
- ธงชัย วินิจจะกุล (2557). “ประวัติศาสตร์อันตราายในอุษาคเนย์”. ใน *อาเซียน ประชาคมในมิติวัฒนธรรม ความขัดแย้งและความหวัง*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- นิตยาภรณ์ พรหมปัญญา และมาโนช พรหมปัญญา (2552). “พม่าในแบบเรียนของไทย”, ใน *สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ. ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2523). *ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา*. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ระวีวรรณ ภาคพรต. (2558). “วิชาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย: อดีต ปัจจุบัน อนาคต”. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ในโอกาสเจริญพระชนมายุครบ 60 พรรษา 2 เมษายน 2558 เรื่อง “พระปรีชาญาณด้านการสอนวิชาประวัติศาสตร์” และ “การศึกษาประวัติศาสตร์ในประเทศไทย: อดีต ปัจจุบัน และอนาคต” ในวันศุกร์ที่ 6 และวันเสาร์ที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2558.
- วงเดือน นาราสาจจ์ และคณะ. (2547). *ประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศของไทย ช่วงชั้นที่ 3 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1-3 (ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานพุทธศักราช 2544)*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- สายพิน แก้วงามประเสริฐ. (2553). “สายพิน แก้วงามประเสริฐ:เมื่อเจ้าอนุวงศ์ยื่นผงาด ตำราเรียน “ประวัติศาสตร์ไทย” จะ “ปรับเปลี่ยน” อย่างไร?”. ค้นเมื่อ 18 เมษายน 2558, จาก <http://www.prachatai.com/journal/2010/12/32478>
- สุเจน กรรพฤทธิ์. (2553). “จากเวียงจันทน์ถึงบางกอกตามรอยเจ้าอนุวงศ์ คลิปประวัติศาสตร์ไทยลาว”. ค้นเมื่อ 17 เมษายน 2558, จาก <http://www.sarakadee.com/web/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=932>
- สุนทร ชุตินทรานนท์ (2539). *บุเรงนองกะยอตินรธา: กษัตริย์พม่าในโลกทัศน์ไทย (พิมพ์ครั้งที่ 3)*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- สุนทร ชุตินทรานนท์ และคณะ. (2552). *ชาตินิยมในแบบเรียนไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุรชาติ บำรุงสุข. “ทวิ์ปราสาทหิน : ชวนเที่ยว ไม่ชวนทะเลาะ”. ค้นเมื่อ 17 เมษายน 2558, จาก <http://www.etajournal.com/web/menu-read-web-etajournal/menu-2014/menu-2014-apr-jun/579-22557-prasat-hin>
- สุรชาติ บำรุงสุข (บรรณาธิการ). (2558). “ภาพลักษณ์ไทยในมุมมองพม่า”. *จุลสารความมั่นคงศึกษา*, 157 (พฤษภาคม).

หลวงวิจิตรวาทการ. (2479). นาฏศิลป์. พระนคร: โรงพิมพ์พระจันทร์. [พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพระยานัฏกานุกรักษ์ (ทองดี สุวรรณภารต) เมื่อวันที่ 9 เมษายน 2479 ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม].

หลวงวิจิตรวาทการ. (ม.ป.ป.) *สยามกับสุวรรณภูมิ: ภาค 1 อดีต*. ม.ป.พ.

อรพรรณ จันทรวงศ์ไพศาล. “เรียนประวัติศาสตร์เพื่อนบ้านผ่าน “อีโร่” รู้เขา-รู้เรา สู่ประชาคมอาเซียน”.

10 เมษายน 2556 (ออนไลน์). เข้าถึงได้จาก

http://www.matichon.co.th/news_detail.php?newsid=1365585760 (วันที่ค้นข้อมูล: 16

เมษายน 2558)

อัมพร รัฐรัฐติการ (บรรณาธิการ). (2532). *เอเชียตะวันออกเฉียงใต้: สายไปแล้วหรือยัง?*. กรุงเทพฯ:

โครงการอาณานิคมศึกษา 5 ภูมิภาค, น.มปป.

อุดมพร ชีระวิริยะกุล (2542). “การเคลื่อนไหวของกลุ่มหัวก้าวหน้าในทศวรรษ 1900-1927”.

วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.